

11. VZTAH RUSKA K SEVEROATLANTICKÉ ALIANCI

PO STUDENÉ VÁLCE

Petr Kratochvíl

Na přelomu 80. a 90. let došlo k výrazné změně ve vztazích mezi Východem a Západem, jejichž důsledkem byl přechod od tradiční rivality studené války ke zcela odlišnému typu vztahů. Sovětský svaz hrál v celém předchozím období úlohu hlavního protivníka Západu jak i ideologicky, tak i vojensko-politicky, a proto se změny na Východě odrazily i v hluboké transformaci nejvýznamnějšího vojenského seskupení Západu - Severoatlantické aliance. Je tudíž třeba mít na paměti, že vztahy Ruské federace a NATO byly zejména v počátečním období po skončení studené války charakterizovány těmito často opomíjenými faktory:

1. V první řadě hrála svou roli nepřehledná vnitropolitická situace v Rusku a nejasnost základních zahraničněpolitických priorit země. Ruská elita zároveň prožívala šok, způsobený rozpadem ruského (sovětského) impéria.
2. Stejně významná byla i dezorientace Aliance samotné, která po celá 90. léta hledala nový model svého fungování, diskutovala o své užitečnosti po zmizení společného nepřítele, který Alianci v minulých desetiletích stmeloval, a následně o možnostech svého rozšiřování.
3. Současně byly obě strany zatíženy historickým dědictvím studené války, které zanechalo hluboké předsudky a nedůvěru vůči druhé straně. Jak na Západě (především v USA), tak i na Východě se stále znovu vynořovalo tradiční pojetí vztahu s druhou stranou jako hry s nulovým součtem.

Od strategického partnerství k prvnímu ochlazení

Konec bipolárního soupeření Aliance pregnantně komentovala ve své **londýnské deklaraci** z července roku 1990, v níž oznámila ukončení konfrontace se Sovětským svazem a usilovala o přizpůsobení se novým poměrům v Evropě. Nedlouho poté byla euforie, pramenící ze skončení studené války, právě probíhajícího sjednocení Německa nebo pokračujícího odzbrojování (Smlouva CFE), vtělena i do **Pařížské charty pro novou Evropu**, která byla přijata státy Východu i Západu na schůzce KBSE v Paříži téhož roku.¹ Již na konci roku 1991 vzniká **Severoatlantická rada pro spolupráci**, jejímž úkolem byly konzultace členských zemí NATO se zeměmi střední a východní Evropy.

Nebývalá harmonie mezi Sovětským svazem a Západem se projevila jak při vyjednávání o sjednocení Německa, tak i při válce v Perském zálivu. Tu je možno považovat za nejmarkantnější příklad vzájemné spolupráce. Dominantní vliv USA na formování světového systému po studené válce a snad až příliš ústupné chování Moskvy však vyvolávalo spolu s demokratizačními reformami v Sovětském svazu nespokojenost, vedoucí až k neúspěšnému pokusu o státní převrat. Na konci téhož roku následoval rozpad SSSR.

Pokud pohlédneme na stav a zaměření ruské zahraniční politiky v roce 1992, tedy krátce po vzniku samostatného státu, zjišťujeme, že ruská diplomacie se tehdy zcela jednoznačně orientovala přede-

1 Charter of Paris for a New Europe, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/paris90e.htm>.

vším na **strategické vztahy se Spojenými státy** jako jediné supervelmoci a nejvýznamnějšího člena NATO, a to mnohdy i za cenu nedefinování vlastních zájmů. Hovořilo se dokonce o „velkém americko-ruském geopolitickém partnerství.“² Rusko bylo již od roku 1991 zapojeno formálně také do spolupráce s NATO v rámci Rady severoatlantické spolupráce (NACC).

Není třeba zastírat, že Rusko přecenilo svou pozici v rodícím se světě a že jeho touha udržet si paritu se Spojenými státy jednoduše neodpovídala změněnému ruskému potenciálu, a to jak v politické, tak i v ekonomické oblasti. Představy o novém partnerství USA a Ruska vzaly proto poměrně rychle za své a tento neúspěch se odráží i ve vztahu Ruska k NATO (oficiální rétorika americko-ruských setkání však tvrději setrvala na termínu strategické partnerství ještě v dalších letech, např. na summitu ve Vancouveru roku 1993 nebo v Moskvě v roce následujícím).

Proti ruským „zapadníkům“ v čele s ministrem zahraničí Kozyrevem se od let 1992-93 stále výrazněji staví zejména představitelé silových struktur a nakonec i lidé z Jelcinova okolí (např. A. Migraňjan). Rusko se začíná zbavovat iluze o bezkonfliktní spolupráci se Západem a vztahy s NATO se zhoršují.

Odzorem této změny se stává Jelcinův dopis nejvyšším politickým představitelům západních zemí ze září 1993, v němž se odrážejí obavy Ruska z rozšiřování NATO na východ a jeho odmítavý postoj ke vstupu středo- a východoevropských zemí do Aliance. Proměna názorů nejvyššího ruského vedení je o to razantnější, že ještě 25. srpna téhož roku se Jelcin vyjádřil přes nesouhlas armádních kruhů ve prospěch rozšíření Severoatlantické aliance. Lze se oprávněně domnívat, že časté změny Jelcinova postoje spolu s nedemokratickým potlačením parlamentní opozice velmi výrazně a trvale poškodily image Jelcina jako demokratického politika.

Zároveň ruská strana podtrhávala nutnost adaptace Smlouvy o konvenčních silách v Evropě (CFE) na změněné podmínky jak vnějšího, tak vnitřního prostředí. Současně ale obavy, v zastřešené formě vyjádřené v nové vojenské doktríně, získaly zcela konkrétní tvar, neboť úvahy o rozšíření NATO se již na počátku roku 1994 přesunuly z roviny „zda“ do roviny „kdy“.³ Tak bylo zřejmé, že hlavní cíl Kozyrevovy diplomacie, tj. zamezení dalšího zmenšování vlivu Ruska na světové scéně, později do značné míry ztotožněné se zamezením rozšíření Severoatlantické aliance směrem do střední Evropy, se nepodařilo splnit.

Rozšíření NATO a pozice Ruska

Při úvahách o rozšíření stála Clintonova administrativa před velice komplikovaným problémem: Jak dosáhnout rozšíření, které bylo považováno za politicky žádoucí, a přitom příliš nepopudit Rusko. Rozkol v amerických úvahách na téma rozšiřování NATO se ještě prohloubil na konci roku 1993, kdy vznikly první vážné pochybnosti o Jelcinově demokratičnosti. Zároveň v prosinci téhož roku proběhly v Rusku parlamentní volby, v nichž dosáhl nečekaného úspěchu populistický Žirinovskij.

Zastánci rychlého rozšíření v důsledku tohoto vývoje tvrdili, že je nutno kandidáty co nejdříve přijmout, protože jim může hrozit přímá agrese ze strany Ruska. Jejich odpůrci však namítali, že rozšířením jen dojde k posílení ruských nacionalistů. Velice diplomatickým řešením v této ožehavé situaci bylo přijetí **Partnerství pro mír** (Partnership for Peace – PfP). Partnerství pro mír zajistilo možnost dalšího vyjednávání s Ruskem, kandidátské země v něm viděly příslib prohloubení spolupráce a přípravy na členství a Rusko ujištění, že i jemu PfP nabízí dostatečný manévrovací prostor.

2 Podle Bakshi, J.: Russia's National Security Concepts and Military Doctrines: Continuity and Change, Strategic Analysis, č. 7, sv. 24, říjen 2000.

3 Srov. Duleba, A. Hirman, K.: Rusko na konci Jel'cinovy éry (Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska), Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, str. 51.

V americké administrativě vykrytalizovalo postupem času několik názorových proudů: od koncepce „Russia first“ přes izolacionistický pohled až po co možná nejrychlejší rozšíření NATO. Která koncepce nakonec zvítězí, začalo být zřejmé po zveřejnění studie o rozšiřování NATO z podzimu roku 1995. Ta sice v mnoha ohledech přiznávala Rusku určitá práva, avšak v otázce rozšíření Aliance byla nekompromisní.

Současně se i na jiných frontách ukazovalo, že postoje Rusů a Američanů jsou čím dál odlišnější. Ukázkou prohlubujících se rozporů mezi nimi bylo působení NATO v Bosně, zejména letecké operace NATO zaměřené především proti bosenským Srbům.⁴

V polovině 90. let dochází k výměně na postu ruského ministra zahraničí: Původně prozápadní Kozyrev, který rozšíření NATO odmítal jako překážku na cestě k přibližování Ruska a Spojených států, nemohl ani v závěrečné fázi svého působení coby ministr zahraniční svůj odmítavý postoj zmírnit, a to zejména kvůli obavám, že by jeho protivníci opět poukázali na jeho přílišnou ústupnost Západu.

Kozyrev tak sehrál roli obětního beránka, který byl v očích široké veřejnosti, ale i značné části ruské zahraničněpolitické elity vinen neúspěchem Ruska při vyjednávání o rozšíření Aliance. Ve skutečnosti tomu tak však nebylo. Ruská společnost si proto v tomto okamžiku ještě neuvědomila, že vinen není žádný z ruských vyjednávačů, ale změněné postavení Ruska, nesrovnatelné s předchozím supervelmocenským statutem.

Díky Kozyrevově neústupnosti ovšem nakonec jeho nástupce Primakov působil při vyjednávání o rozšíření NATO mnohem pragmatictěji, neboť již bylo zřejmé, že k rozšíření dojde tak či tak; šlo tedy o to, vyjednat pro Rusko co nejpríznivější podmínky.

Primakov usiloval o získání kontroly nad dalším vývojem v NATO (např. získáním práva veta v otázkách evropské bezpečnosti) nebo o příslib, že první vlna východního rozšíření bude zároveň vlnou poslední. Vůbec nejcitlivější otázkou pro Rusko byla celková revize Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE). Všechny tyto ruské požadavky měly být vyjádřeny mezinárodní smlouvou, aby se obě strany vyhnuly situaci možnosti neplnění závazků druhého z partnerů.⁵

Výsledná dohoda sice v některých otázkách skutečně byla kompromisním řešením, ale celkově lze vyjednávání o rozšíření NATO považovat spíše za sérii velkých ústupků ze strany Ruska a menších ze strany NATO. To také odpovídá poměru sil mezi výrazně oslabeným Ruskem a mimořádně silnou aliancí v čele s USA. Oficiálním dokumentem, který vyjadřoval nové postavení Ruska ve vztahu k NATO, byl **Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací** z 27. května 1997.⁶

Zakládající akt neměl podobu závazné mezinárodní smlouvy, jakou si představovalo Rusko, ale zároveň nebyla vyloučena jeho následná ratifikace, a nešlo o pouhou společnou deklaraci, o jakou usilovalo NATO. Dokument měl však pouze politickou závaznost a Rusko v Aktu nezískalo právo veta ani nebylo nijak závazně stanoveno, že žádné další východní rozšíření NATO už neproběhne. Naopak zanedlouho po Aktu přijatá Madridská deklarace o euroatlantické bezpečnosti a spolupráci kromě pozvání tří nových zemí explicitně říká, že „Aliance očekává, že v následujících letech rozšíří své pozvání také na další země, které o členství budou usilovat a jež budou schopné plnit požadavky a závaz-

4 Konovalov, A., A.: Kak Rossija i SŠA „potěřjali“ drug druga, Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija, č. 7, 2000, str. 7.

5 Duleba a Hirman (op. cit., str 59-60) uvádějí celou škálu požadavků: Od politickovojenských (právo veta, první vlna bude vlnou poslední, žádné jaderné zbraně na území nových členů, přesná omezení jednotek NATO v nových zemích, omezení využití vojenské infrastruktury nových členů, revize CFE) až po ekonomické (členství Ruska v G7/G8, členství ve WTO a v pařížském klubu věřitelů).

6 Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/fndact-a.htm>.

ky z něj vyplývající, pokud se NATO rozhodne, že jejich členství by sloužilo obecným politickým a strategickým zájmům Aliance a zvýšilo celkovou bezpečnost a stabilitu v Evropě.“⁷

Mezi větší úspěchy ruské diplomacie tak lze počítat jenom závazek nerozmisťovat na území nových členů jaderné zbraně⁸ a revizi Smlouvy CFE. Rusko se totiž obávalo zvratu v rovnováze sil a a ruské ministerstvo obrany uvádělo, že přijetím nových členů se zvýší vojenská kapacita Aliance, co se týče tanků, letectva a námořních sil, o 15%.

V souladu se Zakládajícím aktem vznikl nový orgán – **Stálá společná rada NATO – Rusko**, jehož náplní měly být především vzájemné konzultace. Na základě těchto konzultací mělo být eventuálně rozhodováno o společných aktivitách. V březnu roku 1998 také Rusko otevřelo svou misi v centrále Aliance. Zakládající akt a s ním spojená jednání tak odstranila nejzávažnější překážku rozšíření Aliance na východ – nesouhlas Ruska. To sice zachovávalo ve vztahu k problematice rozšíření chladnou zdrženlivost, nicméně po podpisu Zakládajícího aktu se s přijetím tří nových členů víceméně smířilo.

Kosovská krize

Dosud největší propast mezi Severoatlantickou aliancí a Ruskem se otevřela díky kosovské krizi. Po neúspěšné snaze o nalezení diplomatického řešení neudržitelné situace v Kosovu se Severoatlantická aliance poprvé za dobu své existence odhodlala k vojenskému útoku na suverénní stát. Nálety byly zahájeny 23. března 1999 a skončily až po 78 dnech 10. června 1999. Neshody mezi Ruskem a západními zeměmi v oblasti Balkánu nebyly ničím novým, nicméně nálety Aliance v Kosovu tyto spory uvedly do zcela jiného kontextu. A to tím spíše, že nálety se započaly jen několik málo dní po oficiálním vstupu tří nových zemí do NATO. Tím jako by byla potvrzena stará ruská představa o ucelené agresivní strategii Spojených států, směřující k ovládnutí (nejen) střední Evropy a k vytvoření unipolárního světa.⁹

Proto byla ruská reakce nevídaně tvrdá. Rusko přerušilo veškeré své kontakty se Severoatlantickou aliancí - spolupráci v rámci Stálé společné rady, přestalo se také zúčastňovat jednání Euroatlantické rady partnerství a Rusko byli nuceni opustit představitelé NATO. Ruský kontingent v Bosně sice zůstal, ale byl vyčleněn ze společného velení. Zaktivizovala se ruská armáda a představitelé silových resortů volili velmi ostrou rétoriku, která v mnohém připomínala nejnapjatější situace období studené války.

Ruské výhrady by bylo možno shrnout do dvou základních kategorií: První byla spíše emocionálně, kulturně a historicky podmíněná podpora Srbů – ta však nikdy nehrála rozhodující úlohu a důraz se postupně přesouval na druhou kategorii výhrad. Tato druhá skupina se vyznačovala jasným mezinárodněpolitickým podtextem: Rusko vinilo NATO z flagrantního porušení mezinárodního práva a pojem „humanitární intervence“ byl chápán jako eufemismus pro snahu o narušení teritoriální integrity a suverenity nezávislých států. Rusko také zdůrazňovalo to, že neexistuje žádný jednoznačně daný mandát OSN, který by NATO opravňoval k útoku. Zároveň ruská strana poukazovala na to, že podle jejího přesvědčení došlo k masovému vyhánění Albánců až po zahájení leteckých útoků NATO, a také na fakt, že po stažení jugoslávských sil následovala albánská odvěta na srbském civilním obyvatelstvu.

Ruská strana si během konfliktu v Kosovu uvědomila, že Zakládající akt je mírně řečeno značně nedokonalým nástrojem, který nedává Rusku mnoho příležitostí k ovlivňování rozhodnutí NATO.

7 Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>.

8 Jde o tři slavná „no“: „no intention, no plan and no reason to deploy nuclear weapons on the territory of new members“ (Founding Act..., část IV.)

9 Srov. Torkunov, Anatolij: International Relations in the Post-Kosovo Context, International Affairs: A Russian Journal, č.1, 2000, http://www.ciaonet.org/olj/iarj/iarj_00_01b.html.

Zároveň mu ale jeho slabá vojenská a zejména ekonomická situace neumožňovala reagovat jinak. Proto také byly veškeré úvahy o „slovanské unii“ Ruska, Běloruska a Jugoslávie, kterým byla zpočátku věnována značná pozornost,¹⁰ nebo dokonce vojenské zapojení do konfliktu na straně Srbska v konečném důsledku jednoznačně odmítnuty.

Vnitropoliticky byla konfliktem v Kosovu posílena především ruská armáda. V roce 1999 poprvé došlo k nárůstu vojenských výdajů v Rusku a tento růst pak pokračoval i v dalším období. Objevují se dva nové oficiální dokumenty – Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a návrh nové vojenské doktríny. V důsledku „kosovského syndromu“, tedy obavy, že by Severoatlantická aliance mohla zaútočit na Rusko, je v obou kladen velký důraz na jaderné zbraně jako jediný účinný odstrašovací prostředek, který má Rusko v současnosti k dispozici. Zvláštní pozornost je věnována „taktickým jaderným zbraním“ a jejich použití v regionálních konfliktech. V červnu 1999 navíc proběhlo největší ruské vojenské cvičení od konce studené války Zapad-99, které simulovalo útok ze Západu.

Přestože by se mohlo zdát, že Kosovo muselo zablokovat vztahy mezi Aliancí a Ruskem na dlouhá léta, nebylo tomu tak. Již v druhé polovině roku 1999 se začaly obnovovat narušené vztahy (v červenci byla například obnovena zasedání Stálé společné rady NATO – Rusko) a na počátku roku 2000, kdy Moskvu navštívil generální tajemník NATO George Robertson, již bylo zřejmé, že oteplení ve vztazích Moskvy a Washingtonu bude trvalejšího rázu. Návštěva Robertsona zároveň jasně demonstrovala přetrvávající konflikt mezi ministerstvem zahraničí (právě Igor Ivanov generálního tajemníka NATO do Moskvy pozval) a ministerstvem obrany, které bylo ostře proti rychlému obnovení vzájemných styků a které sledovalo tvrdou linii ve vztazích se Západem.

Putinova zahraniční politika

Tento poměrně rychlý posun směrem k lepším vztahům se Západem do značné míry souvisel se změnou mocenských poměrů v Rusku. Nástup Putina byl značně překvapivý – a hlavně velmi rychlý. V druhé polovině roku 1999 se Putin stal premiérem a na konci téhož roku zastupujícím prezidentem. V březnových prezidentských volbách v roce 2000 pak Putin zvítězil již v prvním kole.

Putin, již od konce roku 1999 zastupující prezident Ruské federace, byl ještě dlouho pro západní politiky velkou neznámou, jeho jméno bylo často spojováno s tajnými službami a s válkou v Čečensku. Putin proto usiloval o vytvoření image vstřícného politika, čímž by překonal toto negativní vnímání. Obnovení spolupráce s NATO se jevilo jako vhodný nástroj právě pro tento účel a Putin také např. prosadil ratifikaci smlouvy Start II.

Dalšímu zlepšení vzájemných vztahů mezi Aliancí a Moskvou účinně bránily zejména dvě okolnosti: V první řadě již v roce 2000 bylo zcela zřejmé, že rozšíření o tři nové země v roce 1999 nebylo posledním krokem a že se dokonce uvažuje o členství Pobaltí, proti čemuž se Moskva vždy velmi vehementně bránila.

Druhým faktorem byl připravovaný americký systém protiraketové obrany a s ním spojená diskuse o eventuelní revizi nebo úplném odstranění Smlouvy ABM z roku 1972, kterou ruská strana považovala za úhlavní kámen strategické stability, ale se kterou – jak se ještě výrazněji ukázalo za prezidenta Bushe – již Američané nebyli spokojeni. Rusko naproti tomu zveřejňovalo své protinávhrhy, z nichž nejvýraznější hovořil o vytvoření společného rusko-evropského protiraketového systému. Ruský ministr obrany Sergej Ivanov navíc prohlásil, že Rusko se v případě amerického odstoupení od Smlouvy

10 Duma dokonce schválila nezávaznou rezoluci, která podporovala jugoslávskou žádost o přijetí do rusko-běloruské unie.

ABM nebude cítit vázáno 32 dosud uzavřenými dohodami o strategické bezpečnosti.¹¹

Změny ve vztazích Ruska a NATO po zářijových teroristických útocích

Zásadním zlomem ve vztahu ke Spojeným státům a k Severoatlantické alianci byly pro Putina a jeho zahraniční politiku teroristické útoky z podzimu roku 2001. Putin, který již delší dobu naznačoval možnost hlubší spolupráce se Západem, využil příležitosti, která se naskytla po teroristických útocích.

Putin byl jedním z prvních, kdo se okamžitě vzdali veškerých pochybností o tom, jak s danou situací naložit, a vyjádřil plnou podporu nově se rodící kampani proti terorismu. Během prvních dní po útoku hned několikrát hovořil s americkým prezidentem (přičemž byl vůbec prvním zahraničním státníkem, který s Bushem po útocích hovořil) a prohlásil, že USA a Rusko „nyní mají společného nepřítele a tím nepřítelem je mezinárodní terorismus.“¹²

Podobně i situace, již dva roky relativně napjatá kvůli Kosovu, se změnila a Aliance společně s Ruskem oznámila, že budou společně usilovat o potrestání těch, kdo se na útoku podíleli. Rusko spolupracovalo se Západem nejen v oblasti tajných služeb, ale dokonce nabídlo využití vojenských základů v Tádžikistánu.¹³ Ruská média se k tak prudkému oteplení v rusko-amerických vztazích stavěla značně rezervovaně, ruská silová ministerstva se obávala ztráty tradiční sféry vlivu Ruska ve Střední Asii, avšak Putinův postoj se jevil jako neotřesitelný.

Putinův předpoklad, že Západ – po konfrontaci s terorismem v samém centru USA – bude mírněji posuzovat ruské angažmá v Čečensku, byl veskrze správný. Přestože mluvčí prezidenta Bushe Ari Fleischer jakoukoliv změnu postoje USA ve vztahu k čečenské problematice popřel,¹⁴ kritika ruského postupu se výrazně zmírnila, a to nejen ze strany USA, ale i mnohých významných evropských zemí.¹⁵

Dalším faktorem, který posílil spolupráci Ruska a NATO, je ruský raketojaderný potenciál. Aliance si dobře uvědomuje, že teroristé usilovali o způsobení co největších škod. V případě, že by se jim podařilo získat a použít jaderné zbraně, by všechny předchozí útoky vypadaly zcela nevinně. Zajištění ruských jaderných zbraní se proto v pořadí amerických priorit ve vztahu k Rusku posunulo výrazně kupředu.

Rusko mělo a má při boji proti terorismu a konkrétně talibanské vládě v Afghánistánu mnoho co nabídnout: má vojenské základny u afghánských hranic, výrazně ovlivňuje zahraničněpolitické rozhodování středoasijských postsovětských republik, Severní aliance, která bojovala proti Talibanu, byla de facto ruským spojencem, kterému ruská armáda poskytovala výraznou logistickou podporu, ruské tajné služby disponovaly množstvím pro USA mimořádně cenných informací, apod.

Teroristický útok a společný nepřítel sice nevídanou měrou spojily Rusko se Západem, avšak sporné otázky ve vzájemných vztazích – jako rozšiřování NATO, Smlouva ABM, ruské kontakty s Íránem a vybudování raketové obrany nebo dodržování lidských práv v Čečensku – byly pouze na čas odšunuty z centra pozornosti, nikoliv vyřešeny.

11 Ferguson, J.: Bush at Ljubljana: No Reagan at Reykjavik, Comparative Connections, č. 2, 2001, http://www.csis.org/pac-for/cc/0102Qus_rus.html.

12 Russia and NATO unite against international terrorism, The Guardian, 13. září 2001.

13 Ruský ministr obrany Ivanov 16. září zcela vyloučil možnost, že by Rusko nebo jiné postsovětské státy poskytly NATO své základny ve střední Asii. Následně ale Rusko prudce změnilo svůj postoj a s americkou vojenskou přítomností v regionu souhlasilo. Důvodem byl pravděpodobně fakt, že některé středoasijské země mohly s využitím svých základů Američany souhlasit bez ohledu na postoj Ruska.

14 Russia: U.S. Says No Deal With Moscow, Russia Weekly, 28. 9. 2001, CDI, <http://www.cdi.org/russia/173.html##6>.

15 Western Leaders Re-evaluate Their Stance on Chechen War, 27. 9. 2001, CDI, <http://www.cdi.org/russia/173.html##6>.

Putin nastolil kurs naprosto odlišný od předchozího snažení ruské zahraničněpolitické elity na konci devadesátých let minulého století.¹⁶ Putin se definitivně vzdal priority dříve udílené protizápadnímu spojení a jeho přibližování se Západu bylo mnohdy tak razantní, že byl dokonce přirovnáván ke Kozyrevovi a jeho zapadnické politice.¹⁷

Putin například prohlásil, že v případě, že převáží politický aspekt rozšíření NATO nad vojenským, je připraven k zásadně novému pohledu na rozšiřování. To ale bylo podle Putina podmíněno pevnějším připoutáním Ruska k Alianci, například vytvořením nového orgánu pro spolupráci NATO – Rusko, který by se zabýval především bezpečnostně politickými otázkami. Myšlenka prohloubení spolupráce mezi NATO a Ruskem vytvořením nových struktur pro spolupráci ovšem vyšla od britského premiéra Blaira už v listopadu 2001. V té době se ovšem také velmi otevřeně hovořilo o možném vstupu Ruska do NATO; ne náhodou byli nejvýraznějšími odpůrci takového kroku právě noví, středoevropští členové.

Obecný postoj Ruska k rozšiřování NATO se ale nezměnil – Aliance je i nadále vnímána spíše jako „pozůstatek studené války než příspěvek k mezinárodní bezpečnosti v jednadvacátém století.“¹⁸

Stejně mírně, jako se prezident Putin vyslovil o možnosti rozšíření NATO, vyzněl i nový pohled Moskvy na budování americké protiraketové obrany. Colin Powell dokonce naznačil, že by byla Moskva ochotná přimhouřit oko nad americkými testy nových protiraketových systémů, byť by to mohlo být v rozporu se Smlouvou ABM.¹⁹

Současné ale Moskva opakovaně zpochybňovala efektivnost protiraketového obranného systému, neboť podle ní teroristické útoky dokázaly, že jakákoliv dostatečně organizovaná skupina dokáže USA uškodit jinými způsoby než jadernými zbraněmi a že je třeba se zaměřit na méně viditelné, ale o to účinnější projekty jako např. zesílené aktivity zpravodajských služeb, apod.

Rusko sice vzalo na vědomí oficiální americké stanovisko, že ukončení platnosti Smlouvy ABM není zaměřeno proti Rusku a že Spojené státy nejsou vedeny antagonismem vůči němu, ale přesto upřednostňovalo pouhou modifikaci této smlouvy, která by tak zůstala v platnosti, neboť existuje nebezpečí, že v budoucnu dojde k proměně americké politiky, a Rusko nebude mít v ruce žádný smluvní nástroj, jenž by negativním dopadům na Rusko zabránil.²⁰

Nakonec ale proběhlo vypovězení Smlouvy ABM Spojenými státy poměrně klidně.²¹ Prezident Putin se k americkému rozhodnutí vyjádřil velice diplomaticky, a sice, že tento krok je chybný, ale ruskou stranu nepřekvapil. Dokonce doplnil, že vypovězením smlouvy není ohrožena bezpečnost Ruska.²² Ruská vláda v reakci na americký krok prohlásila, že smlouva START II je tímto neplatná, což ruské straně umožňuje mnohem pružněji reagovat na měnící se bezpečnostní situaci ve světě.²³

Konečnou fází vzájemného sblížování, která měla demonstrovat jednotu zemí NATO a Ruska, pak byl summit zemí NATO a Ruska v květnu 2002. Tam byl podepsán dokument nazvaný „Vztahy

16 Přesto by nebylo správné opominout, že Putinovo sblížování se Západem probíhalo již před zářím 2001. Srov. např. U.S.-Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue), The Nixon Center, leden 2002.

17 Alexej Arbatov prohlásil, že v Rusku existují politické síly, které jsou v silné opozici proti prezidentovu přibližování se Západu a že tyto síly Putinovu politiku nazývají „dvojnásobným kozyrevismem“. (Yabloko deputy on Putin's circle, Prima News Agency, 21. 5. 2002).

18 U.S.-Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue), The Nixon Center, leden 2002, str. 7.

19 Putin posílil svou mocenskou pozici, Lidové noviny, 23. 10. 2001.

20 U.S.-Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue), The Nixon Center, leden 2002.

21 Po odstoupení od smlouvy v prosinci 2001 její platnost vypršela 13. června 2002.

22 Russia: Putin Calls U.S. ABM Decision A 'Mistake', rádio Svobodná Evropa, 13. 12. 2001, <http://www.rferl.org/nca/features/2001/12/13122001120438.asp>

23 Rusko ale přesto snížilo svůj arzenál pod úroveň požadovanou smlouvou.

NATO - Rusko: Nová kvalita²⁴ a jím bylo oficiálně stvrzeno vytvoření nového orgánu ve vzájemných vztazích – **Rady NATO - Rusko**, které bylo ohlášeno generálním tajemníkem Aliance již v prosinci 2001. Nový orgán má zajistit, že Rusko skutečně bude mít své místo při rozhodování Aliance – tomu odpovídá i proměna rétoriky: už se při analýzách ruského vztahu k Alianci nehovoří o 19+1, ale o dvacíce. Jednalo se o pokus o nový začátek, neboť všechny předchozí pokusy se ukázaly jako víceméně neúspěšné.

Rada NATO - Rusko tak nahradila Stálou společnou radu, která byla často kritizována jako nefunkční. Paradoxně byl nový orgán ustaven právě pět let po podpisu Zakládajícího aktu Borisem Jelcinem a Javierem Solanou. Nová Rada se má stejně jako Stálá společná rada dříve scházet měsíčně a čtyřikrát ročně na ministerské úrovni. Ústředními tématy, kterými se Rada bude zabývat, mají být boj proti terorismu, prevence šíření zbraní hromadného ničení či otázky protiraketové obrany, ale i všemi dalšími otázkami „společného zájmu“.

Ruská snaha dosáhnout v Alianci alespoň v některých otázkách práva veta však uspěla jenom z poloviny. Rada vskutku rozhoduje konsenzuálně, avšak v případě, že by členské státy Aliance nedosáhly dohody s Ruskem, přesunula by se sporná otázka jednoduše mimo jednání Rady a tam by byla rozhodnuta pouze za účasti členských zemí. Je tedy důležité si uvědomit, že komentáře, které o Rusku hovoří jako „téměř o členské zemi“ jsou přehnané. Ve skutečnosti se nikde nehovoří o možnosti ruského veta uvnitř Aliance. NATO bude i nadále samostatně rozhodovat, např. o rozšíření Aliance.

Výhled do budoucnosti

Jak ovšem ukazují diskuse mezi ruskými politology nebo analýza ruských médií, existuje v Rusku hluboce zakořeněná skepse, přizívaná navíc nedávnými nepříliš pozitivními zkušenostmi, která možnost dlouhodobého, strategického partnerství Ruska a NATO vnímá spíše jako vzdálenou metu než jako reálný politický vývoj příštích let.²⁵

Co tedy patří mezi nejvýraznější výhrady Ruska a jeho elity vůči představě o dlouhodobém strategickém partnerství se Severoatlantickou aliancí v čele s USA?

1. V první řadě se opakovaně v ruském tisku i politologických analýzách objevuje přesvědčení, že protiteroristické partnerství je ve skutečnosti účelovou aliancí, která využívá momentální výhodnosti spojení pro obě strany.

Ve chvíli, kdy by pro Západ přestalo být „spojenectví“ s Ruskem výhodné, by byla podle mínění ruských expertů pravděpodobná prudká otočka a nalezení jiných, pro nový úkol vhodnějších spojenců. První bod, na němž spočívá ruská skepse, tedy říká: nečekejme na strategické partnerství se Západem – nic takového nás v nejbližší době nečeká.

2. Rusko navíc čekalo od své bezpodmínečné podpory protiteroristické kampaně pravděpodobně více než jen vytvoření nového orgánu bez práva veta v rámci NATO. Možnou odměnou pro Rusko mohlo být pozdržení rozšíření NATO nebo alespoň vynechání Pobaltí z nejbližšího kola rozšíření – to se však později ukázalo jako iluzorní. Druhou možností bylo ponechání Smlouvy ABM

24 NATO - Russia Relations: A New Quality, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b020528e.htm>.

25 Tento můj názor se opírá o diskuse předních ruských politologů. Viz např. Stakan napolovinu polon ili napolovinu pust, Rossijskaja Gazeta, http://www.rg.ru/anos/arc_2002/0109/1.shtm nebo U.S. - Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue), The Nixon Center, leden 2002; z nejnovějších potom Russia: Analysts Pessimistic About NATO Enlargement, NATO - Russia Council, rádio Svobodná Evropa, 11. 7. 2002, <http://www.rferl.org/nca/features/2002/07/11072002152829.asp>.

alespoň ještě po nějaký čas v platnosti, případně výraznější ekonomická pomoc, např. rozsáhlé škrty ruských dluhů.²⁶

3. Obezřetnost při hodnocení zapojení Ruska do protiteroristické koalice velí také pohled na zkušenost z minulých let. Tvrzení, že teprve nyní končí studená válka a že Rusko se stává definitivní součástí Západu, sice může být pravdivé, avšak nezapomínejme, že podobná gesta a vzletná rétorika již zněla při podpisu Zakládajícího aktu NATO - Rusko.²⁷

Neshody ve vzájemných vztazích však dokázaly velmi rychle překonat slovní přísliby spolupráce mezi Aliancí a Ruskem, a situace po Kosovu byla nakonec dokonce ještě napjatější než stav před podpisem Zakládajícího aktu a vžilo se pro ni označení studený mír. Ani nový orgán neposkytoval Rusku záruku, že Severoatlantická aliance nebude podnikat akce, se kterými by Rusko nesouhlasilo.

Jako důkaz takového tvrzení je často uváděno rozšiřování NATO, které je Rusku stále trnem v oku, přestože se o rozšíření Putin vyslovuje mnohem střízlivěji než dříve. V souvislosti s pražským rozšiřovacím summitem navíc kritika NATO v Rusku sílí. Mimořádná pozornost je přitom věnována zejména Pobaltí.

Rusko zpochybňuje, že by přijetím pobaltských zemí Aliance vojensky získala a tvrdí, že rozšiřování Aliance je hnáno předsudky z doby studené války, které v Rusku stále ještě vidí Sovětský svaz. Přesně ruské pocity vyjadřují slova „čím blíže je NATO Rusku geograficky, tím vzdálenější je mu politicky.“²⁸

Naproti tomu ruská potřeba západních technologií a kapitálu vede Rusko k užší spolupráci se Západem. Alianci navíc v očích ruské elity, ale i veřejnosti postupně nahrazuje jako úhlavní nepřítel islámský fundamentalismus, což v konečném důsledku může vést k dalšímu odbourávání nedůvěry mezi oběma partnery.

Putinova prozápadní orientace taktéž může být chápána jako příslib, že výše uvedené argumenty, které zpochybňují dlouhodobost partnerství Ruska a NATO, mohou být postupně modifikovány a nakonec převáženy pádnějšími důvody pro utužení vzájemných vztahů.

V současné době jsou **vztahy mezi Aliancí a Ruskem relativně dobré**, i když rozhodnutí o rozšíření Aliance na Východ není vítáno s velkým nadšením. Putinův obrat po 11. září je sice dosud považován za revoluci v ruské zahraniční politice, avšak trvanlivost spojení Ruska se Západem prověří teprve čas.

Se spoluprací Ruska a NATO kontrastují některé zahraničněpolitické kroky Ruska, jako např. prohlubující se spolupráce mezi Ruskem a zeměmi, které Spojené státy označují jako „osu zla“ – Irákem, Íránem a Severní Koreou. Ta je v NATO a především v USA zdrojem nespokojenosti, a to obzvláště s ohledem na americko-britský tlak na silovou akci proti režimu Saddáma Husajna. Pokračující příklon ke státům, které Aliance pozoruje se značnou mírou nedůvěry, je možným důsledkem zklamání prezidenta Putina z malého množství ústupků, kterých se mu ze Západu dostalo za jeho podporu protiteroristické kampaně.

26 Srov. Ferguson, J.: De facto Alliance or Temporary Rapprochement?, Comparative Connections, č. 4, 2001, http://www.csis.org/pac-for/cc/0104Qus_rus.html.

27 Generální sekretář aliance Javier Solana tehdy prohlásil: „Jak bychom si mohli v budoucí bezpečnostní architektuře představit, že nové Rusko a nové NATO budou něco jiného než partneři. Dnešní podpis Zakládajícího aktu NATO - Rusko je základem pro toto partnerství.“ (Remarks by President Clinton, French President Chirac, Russia President Yeltsin, and NATO Secretary General Solana at NATO/Russia Founding Act Signing Ceremony, The White House, Office of the Press Secretary, 27. května 1997, <http://clinton4.nara.gov/WH/New/Europe/19970527-814.html>)
Prezident Clinton šel ještě dále, když v den podpisu dohody vyjádřil přesvědčení, že „hledíme vpřed k novému století s novým Ruskem a novým NATO, pracující společně v nové Evropě neomezených možností“. (Tamtéž).

28 U.S.-Russian Relations: A New Strategic Partnership (A Report on the U.S.-Russian Dialogue), The Nixon Center, leden 2002, str. 14.

Éru po skončení studené války je tedy možno považovat za proces sblížování Ruska a Severoatlantické aliance, ovšem přesnější by bylo, pokud bychom o tomto období hovořili jako o době, kdy se vztahy Ruska a Západu pohybovaly na sinusoidě: od jasně prozápadního kurzu Ruska na počátku 90. let přes postupné ochlazování v souvislosti s připravovaným rozšiřováním NATO až k Primakovovu pragmatickému a z velké části protizápadnímu kurzu v druhé polovině 90. let, jehož nastolení nezabránil ani Zakládající akt. Ochlazování vztahů s Aliancí dostoupilo svého vrcholu během kosovské krize.

Nástup Putinův pak znamenal opětovné prohlubování spolupráce, přičemž zlomovým bodem byly záříjové teroristické útoky z roku 2001. Od té doby spolu Rusko a NATO bezprecedentně spolupracovaly a Rusko posílilo svou pozici uvnitř Aliance. V nejbližší budoucnosti bude největším testem pro vztahy mezi Aliancí a Ruskem schopnost spolupráce v takových oblastech, kde jak Spojené státy, tak i Rusko mají důležité zájmy – např. v otázce připravovaného útoku na Irák. Zatím lze jen s obtížemi určit, zda pokračující americká kampaň proti terorismu bude znamenat definitivní integraci Ruska do západních struktur v čele s NATO, anebo zda bude spíše počátkem opětovného ochlazování ve vzájemných vztazích.

